

Κοινωνική και περιβαλλοντική μεταρρύθμιση στην Ευρώπη και την Ελλάδα του 20ου Αιώνα
(Ο πρότυπος οικισμός της Ηράκλειας Σερρών)

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Της **Κικής Καυκούλα**

Έκδοση UNIVERSITY STUDIO PRESS

Α' ΜΕΡΟΣ

□

Αντικείμενο αυτού του εξαιρετικού βιβλίου είναι μια ειδική κατηγορία πρότυπων οικισμών, οι οποίοι επιχείρησαν να γίνουν λίκνο ανθρώπινων κοινοτήτων που θα εξασφάλιζαν στα μέλη τους ένα περιβάλλον αξιοπρέπειας και αλληλεγγύης. Πρόκειται για τις «κηπουπόλεις», δημιούργημα μεταρρυθμιστικών κινήσεων ευρείας εμβέλειας, η ιδεολογική αφητηρία των οποίων ανάγεται σε ποικίλες προσπάθειες, ουτοπικές και μη, με στόχο την εγκαθίδρυση εστιών κοινωνικής δικαιοσύνης.

Η ιδέα των κηπουπόλεων γεννήθηκε στις ανεπτυγμένες χώρες της δυτικής Ευρώπης, στις αρχές του 20ου αιώνα, ως επιτακτική ανάγκη βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης των ασθενέστερων οικονομικά τάξεων, με ένα νέο είδος αστικών εγκαταστάσεων που θα εξασφάλιζαν τη συλλογικότητα και παράλληλα θα αναδείκνυαν την πίστη στον δικαιότερο επαναπροσδιορισμό των κοινωνικών δεδομένων. Ουσιαστικά συνιστούσε την πρώτη συγκροτημένη προσπάθεια «φωτισμένων» πολεοδομών να ελέγξουν (με τη συγκατάθεση και υπό τη σκέπη οραματιστών κυβερνητικών αξιωματούχων) τους αδυσώπητους μηχανισμούς που επέβαλε η ελεύθερη αγορά, όσο και τις κρατικίστικες εκδοχές του σοσιαλισμού, θέτοντας ως κύριο στόχο την απόκτηση ενός αγαθού, αυτού της ανθρώπινης κατοικίας. Πολιτική που αργότερα θα υπηρετούνταν μέσω του κράτους πρόνοιας.

Οι ευρωπαϊκές κηπουπόλεις δημιουργούν βαθμιαία τη δική τους ιστορία μέσα στο πολύμορφο ευρωπαϊκό πολιτιστικό τοπίο. Από τις πρώτες «κηπουπόλεις» έξω από το Λονδίνο, μέχρι τα ύστερα παραδείγματα στο Παρίσι και το Βερολίνο, έχουμε μια υποδειγματική περιγραφή των αρχιτεκτονικών ποιτήτων, των μορφολογικών και τυπολογικών διαφοροποιήσεων, όπως και της οργάνωσης των κοινόχρηστων χώρων και δραστηριοτήτων.

Κάποιες μάλιστα από τις κατοικίες που κατασκευάστηκαν για να στεγάσουν τις ασθενέστερες οικονομικά κοινωνικές ομάδες, καταξιώθηκαν ως πολυλειτουργικά ιδρύματα της εργατικής τάξης, χώροι συζήτησης και ψυχαγωγίας, καθώς και εκπαίδευσης και κοινωνικής μέριμνας.

Η έρευνα στην ιστορία της ελληνικής πολεοδομίας αποδεικνύει ότι η δύναμη των ιδεών που γέννησαν τις «κηπουπόλεις» δεν άφησε ανεπηρέαστη την Ελλάδα. Στην δεύτερη και την τρίτη δεκαετία του 20ου αιώνα υπήρξε σαφής παρεμβατική πολιτική, με ιδεολογική και οργανωτική συνέπεια, στοιχεία απαραίτητα για την υποδοχή καινοτομιών.

Η διαπίστωση αυτή αναφέρεται κυρίως στη μεσοπολεμική περίοδο, όταν η επιτακτική ανάγκη για εκσυγχρονισμό της ελληνικής κοινωνίας σε όλα τα επίπεδα φέρνει στην εξουσία τους Φιλελεύθερους υπό τον Βενιζέλο, δηλ. την προοδευτικότερη μερίδα της ελληνικής μεσαίας τάξης, η οποία επιχειρεί να συγκροτήσει καπιταλιστικές δομές παραγωγής και διαχείρισης, με πρώτο μέλημα τη σύσταση ενός σύγχρονου ελληνικού κράτους.

Η παρεμβολή του 1ου παγκοσμίου πολέμου (με τις τεράστιες καταστροφές που επέφερε) δρα καταλυτικά στα ελληνικά πράγματα, στρέφοντας την πολιτική και τεχνική ηγεσία σε προγράμματα δοκιμασμένα στις

δημοκρατίες της Δύσης. Η ευρωπαϊκή πρακτική, σ' ό τι αφορά στους πρότυπους οικισμούς, υιοθετείται στην ανοικοδόμηση των κατεστραμμένων χωριών της Ανατολικής Μακεδονίας μετά το 1918 και στην ίδρυση των προαστίων της Αθήνας και εν μέρει της Θεσσαλονίκης.

Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του προγράμματος της Ανατολικής Μακεδονίας αποτελεί η σαφής πρόθεση για άρτια εκτέλεση και αποπεράτωση, με έμφαση στο σχεδιασμό του κοινωνικού εξοπλισμού και ιδιαίτερα των δημόσιων χώρων των οικισμών. Με το στοιχείο αυτό το πρόγραμμα διαφοροποιείται από όλες τις μέχρι τότε προσπάθειες του ελληνικού κράτους να συστήσει νέους οικισμούς, αλλά και από το μεταγενέστερο προσφυγικό εποικισμό, προσεγγίζοντας τα ομοειδή ευρωπαϊκά προγράμματα της ίδιας περιόδου.

Από το σύνολο των οικιστικών προγραμμάτων που υλοποιήθηκαν στη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, την πλέον σημαντική θέση, σε επίπεδο εφαρμογής των αρχικών πολεοδομικών σχεδιασμών, κατέχει η ανέγερση του πρότυπου οικισμού της Ηράκλειας (Τζουμαγιάς) Σερρών. Λόγω του ιδιαίτερου τοπικού ενδιαφέροντος, αλλά και λόγω των σημαντικών ιστορικών και πολεοδομικών στοιχείων που παρατίθενται στο βιβλίο της κυρίας Καυκούλα, μέσω των οποίων «ακτινογραφείται» με εναργή τρόπο η δυνατότητα της τοπικής κοινωνίας να ενστερνιστεί μία νέα αντίληψη για το περιεχόμενο και τους στόχους της πολεοδομικής πράξης, συνεισφέροντας έμπρακτα και με ενθουσιασμό σ' αυτήν στα διάφορα στάδια υλοποίησής της, κρίνουμε σκόπιμο να εστιάσουμε την προσοχή μας στην περιγραφή αυτού του εγχειρήματος, κάτι που θα γίνει στο δεύτερο μέρος αυτού του κειμένου.

Επιστρέφοντας στην πλούσια και πραγματικά συναρπαστική ύλη του βιβλίου (για επαίοντες και μη) θα θέλαμε να σταθούμε στις διαπιστώσεις στις οποίες προβαίνει η κυρία Καυκούλα αξιολογώντας τη συνεισφορά των ευρωπαϊών πολεοδόμων στην ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων με σχεδιαστικά εργαλεία και κοινωνικές πρακτικές. Συνεισφορά ιδιαίτερος σημαντική που όμως δεν αξιοποιήθηκε επαρκώς με αποτέλεσμα η χώρα μας να χάσει μια μοναδική ευκαιρία εναλλακτικού προτύπου οικιστικής ανάπτυξης. Στην Ελλάδα, κυρίως από τον Β' παγκόσμιο πόλεμο και εντεύθεν, στον αντίποδα ακριβώς της πρακτικής για τις «κηπουπόλεις» που βασιζόνταν στη συλλογική συνείδηση και δράση, η πολεοδομική πολιτική ανέδειξε της ελληνικές πόλεις σε μνημεία παρωδίας των νόμων της ελεύθερης αγοράς. Σήμερα η αποπνικτική καθημερινότητα των μεγάλων πόλεων υποδεικνύει τα αδιέξοδα του «ελληνικού μοντέλου» αστικής ανάπτυξης: ως λειτουργία κατ' εξοχήν δημόσια και κοινωφελής, η διαχείριση του χώρου της πόλης είναι όχι τεχνικά αδύνατη, αλλά πολιτικά δυσχερέστατη.

Όπως έχουν τα πράγματα οι ελληνικές πόλεις δεν γαλουχούν ανθρώπινες κοινότητες και δεν προστατεύουν ούτε την ιστορική παράδοση, ούτε βέβαια τη φύση. Για να επιζήσουν, χρειάζεται να ενηλικιωθούν αφήνοντας πίσω ως παιδική αρρώστια τον αυτόματο πιλότο της ιδιωτικής κερδοσκοπίας.

Η πρόκληση που τίθεται πλέον για τα αστικά μας κέντρα, είναι ανάλογη με την μεγάλη πρόκληση που είχαν αντιμετωπίσει οι πολεοδόμοι στις αρχές του 20ου αιώνα, η οποία και τους οδήγησε στην αναζήτηση πρωτοποριακών πολεοδομικών παρεμβάσεων, όπως αυτές των «κηπουπόλεων». Είναι αναγκαία πια και στον τόπο μας η πορεία προς δυναμικό, στρατηγικό σχεδιασμό, κάτι που προϋποθέτει αλλαγές πολιτικού χαρακτήρα στη διαχείριση του αστικού χώρου, τόσο προκειμένου για την αναζωογόνηση παλαιών περιοχών, όσο και για τις νέες επεκτάσεις.

Επιβάλλεται πλέον Δήμοι, Δημόσιο και πολίτες να στρέψουν το ενδιαφέρον τους σε προγράμματα αναπλάσεων που θα αντιμετωπίζουν την κατοικία και το περιβάλλον της ως συλλογικό αγαθό, που θα αναδεικνύουν τον δημόσιο χαρακτήρα της πόλης ενάντια στον κατακερματισμό και την ιδιωτικοποίησή του.

Η κυρία Καυκούλα κλείνει το βιβλίο της αναφερόμενη στη Γαλλίδα ιστορικό της πολεοδομίας Φρανσουάζ Σοέ η οποία δηλώνει πως στην εποχή της παγκοσμιοποίησης θα πρέπει «να αντικαταστήσουμε την ταξική συνείδηση με τη συνείδηση του τόπου», υπονοώντας όχι ασφαλώς την αναδίπλωση στον περιορισμένο ορίζοντα του

Κώστας Χ. Πασγάλης

Η περιπέτεια των κηπουπόλεων

«τοπικού», αλλά στη δόμηση μιας ανοιχτής δημοκρατικής συνείδησης μέσα από το ενεργό ενδιαφέρον για το γενέθλιο τόπο.